

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Месмау'л-Баһрейн Нересидир?

Where is Mecmaul-Bahreyn?

Hamdi BİRGÖREN*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Birgören, H. (2021). Месмау'л-баһрейн нересидир?. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (28), 580-596.

Birgören, H. (2021). Where is mecmaul-bahreyn?. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (28), 580-596.

 10.29228/kesit.52251

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 05.08.2021

Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.09.2021

Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.09.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена ИНТИХАЛ.НЕТ Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, birgoren.hamdi@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mecmau'l-Bahreyn Neresidir?¹

Where is Mecmaul-Bahreyn?

Dr. Öğr. Üyesi Hamdi BİRGÖREN

Öz: Türk edebiyatında karşımıza çıkan Kur'ânî terimlerden birisi "Mecmau'l-bahreyn" dir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir kıssaya dayandığı için tefsirlerde uzun uzun açıklamalara rastlanmaktadır. Dolayısıyla Müslüman şairlerin bîgâne kalamadıkları bir konudur. Sözlüklerin "iki denizin birleştiği yer" anlamına mekân ismi olarak açıkladıkları bu terim, Türk şair ve yazarları tarafından hem hakikî, hem mecazî anlamda şiirlerde ve nesirlerde kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, Hazret-i Musa ile "kendisine rahmet ve ilim verilen bir kul" arasında geçen bir hadiseden söz etmektedir. Hadisi şeriflerde, Hz. Musa'nın görüştüğü şahsın Hızır olduğu bildirildiği için bu konuyu ele alan şair ve yazarlarımız da Hz. Musa'nın görüştüğü kişinin Hz. Hızır olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bu iki şahsın görüştükleri yeri bildiren "Mecmau'l-bahreyn" ifadesi, gerçek ve mecazî olmak üzere değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Biz bu çalışmamızda, "Mecmau'l-bahreyn" olarak ifade edilen mekânın yerini belirlemeye ilişkin yeni bir yaklaşım denemesi yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mecmau'l-bahreyn, Türk tasavvuf edebiyatı, klasik Türk edebiyatı, Hz. Musa, Hızır.

Abstract: One of the Qur'anic terms we encounter in Turkish literature is "Mecmau'l-bahreyn". Since the term, "Mecmau'l-bahreyn" is based on a verse in Qur'an, there are long explanations in the tafsirs about it. Therefore, it is a subject Muslim poets cannot remain uninterested about. This term, which dictionaries explain as a place name meaning "the place where two seas meet", is used by Turkish poets and writers both literally and fig-

---

¹ "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

uratively in poems and prose. The Qur'an speaks of an incident between Moses and "a man who was given mercy and wisdom". Since it is stated in the hadiths that the person Moses met is Khidr, our poets and writers who deal with this issue also accept that the person Moses met is Khidr. However, "Mecmau'l-bahreyn", which indicates the place where these two people met, is used in different meanings as literal and figurative. In this study, a new approach is presented to determine the location of the place called "Mecmau'l-bahreyn".

Keywords: Majmaul-bahreyn, Turkish sufi literature, classical Turkish literature, Moses, Khidr.

1. GİRİŞ

Mecmau'l-bahreyn, *mecma'* ve *bahr* kelimelerinden yapılmış bir tamlamadır. *Mecma'*, "toplantı yeri, toplanılacak yer, birleşilen nokta"², *bahr* ise "bol miktarda su ihtiva eden her tür geniş mekân"³ anlamında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Mecmau'l-bahreyn" ifadesi tefsirlerde, dinî ve tasavvufî eserlerde, klasik Türk edebiyatında gerçek ve mecazî anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır.⁴ Burada örnek olması açısından birkaç şairin şiirine yer vermek istiyoruz.

Âşık Çelebi (ö. 1572), Muhyiddin Efendi için kaleme aldığı bir kasidesinde ilim ve fazileti, fetva ve takvayı şahsiyetinde bir araya getirmesi dolayısıyla hocasını *mecmaul-bahreyn* olarak nitelemektedir:

Fevâzülle fazâyülle olupdur mecmau'l-bahreyn
*Müsahtar olsa tan mı zâtına fetvâ ile takvâ*⁵

Eğirdirli Şeyhi Mehmed Efendi (ö. 1635) ise bir kasidesinde, temiz gönlünde ilim ve cesareti bir araya getirmesi münasebetiyle Vezir Ahmed Paşa'yı *mecmau'l-bahreyn'e* teşbih etmektedir:

² Ayverdi,İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı, s. 3101.

³ el-İsfahanî, R. (2012). *Müfredât*. (Haz: Y. Türker). (3. baskı), Pınar Yayınları, s. 173.

⁴ Arşivimizdeki dijital kayıtların taramalarına göre Mecmau'l-bahreyn ifadesine yer veren şair ve yazarlardan bazıları: Âşık Çelebi, Divan, K. 1/17; Aziz Mahmud Hüdayi, Divan-ı ilahiyat, s. 54; Bali, divan, K. 21/12; Behiştî, Divan, s. 22; Eğirdirli Şeyhi Mehmed Efendi, Divan, K. 12/23, 24; Emrî, Divan, G. 491/3; Hamdullah Hamdi, Divan, G. 95/ 1, 2; Haşmet, Külliyyat, K. 13/4; Hayalî, Divan, G. 364/2; Nâşid, Divan, Kt. 43/ 3, 4; Nazif, Divan, K. 12/15; Nesîmî, Divan, G. 60/1, 2; Nigarî, Divan, G. 60/1, 2; Nev'izâde Atâyi, Sohbetü'l-Ebkâr, s. 38; Niyâzî-i Mısırî, Divan, G. 134/3, 173/4, 195/3; Refî-i Kâlâyî, Divan, Tarihler 26/4; Salih Baba, Divan, K. 7/10; Seyyid Şerifi Mehmed, Divan, G. 82/5; Şevki İbrahim, Divan, G. 220/1; Şeyhülislam Yahya, Divan, G. 209/1; Vahyî, Divan, K. 8/8; Vücûdî, Hayâl ü Yâr, Beyt 2635, s. 176; Mevlânâ, Mesnevî, C. III, s. 58; Muhammed Esad Dede, Mesnevi şerhi, s. 253, 254.

⁵ Kılıç, F.(Tarihsiz). *Âşık Çelebi divanı* (K. 1/17, s. 13). www.kulturturizm.gov.tr

*Cem olup ilm ü şecâat dil-i pâkinde anın
Benzedi mecma bahrine o aynı'l-ahyâr⁶*

Hamdullah Hamdi (ö. 1504), bir gazelinde kemal mertebesine ulaşan şeyhlerin vahdet ve kesret sırrına vâkıf olacakları için iki denizin birleştiği yer sayılmalarına şaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir:

*Çün vahdet ile kesret sırrında zâhir oldı
Bahreyne mecma olsa tan mı kemâli şeyhün⁷*

Şair Emrî (ö. 1575) ise gazelinde, sevgilisinden ayrı kalmanın kederiyle gözleri yaşlarla dolan âşğın gözlerinin beyazını Akdeniz, siyahını Karadeniz gibi tahayyül etmek suretiyle iki denizin birleştiği yer anlamına mecmaul-bahreyn'e benzetmektedir:

*Gamunla çeşm-i pür-âb oldı mecmau'l-bahreyn
Beyazı ak deñiz anun karası bahr-ı siyâh⁸*

İlahi hakikatin peşinde koşan insanları, içerisinde değerli inciler saklayan istiridyelere benzeten Nesimî (ö. 1418), Hz. Musa'nın mecmau'l-bahreyn'de ilahi sırlara vâkıf olduğunu anlayan insanların, istiridyelerin kıymetli incilerini denizin karanlıklarına bırakmaları gibi gönüllerinde taşıdıkları her şeyden vazgeçeceklerini söylemektedir:

*Meheng-i Mecmau'l-bahreyn hurûc etti mekânından
Sedef ağzındaki dürrü bıraktı ka'r-ı deryâya⁹*

Bir tarih kasidesinde zamanın padişahını öven şair Haşmet (ö. 768), padişahı "yaş ve kuru olan her şeyi düzene sokan, karaların ve denizlerin yüz akı, akıl ve irfan mecmaul-bahreyninin padişahı" olarak tavsif etmektedir:

*Pâdişah-ı mecmau'l-bahreyn-i irfân u hured
Âb-ı rûy-ı bahr u ber tensîk-sâr-ı huşk u ter¹⁰*

Şairlerimizin değişik çağrışımlarla şairane bir şekilde kullandıkları Mecmau'l-bahreyn ifadesini Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, "iki denizin birleştiği yer" anlamına, tasavvufta a. Zaruret ve imkân dairelerinin birleştiği yer, yani Kâbe kavseyn makamı. b. İlahî isimlerin ve kevnî hakikatlerin birleştiği yer olması itibarıyla vücut makamı olduğunu; maddî

⁶ Dönmez Parlak, B. (2006). *Eğirdirli Şeyhi Mehmed Efendi divanı* (K. 12/24, s. 133). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ Özyıldırım, A. E. (1995). *Hamdullah Hamdi divanının tenkitli metni* (G. 93/2). Yüksek Lisans Tezi. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. www.kulturturizm.gov.tr

⁸ Saraç, M.A.Y. (Tarihsiz). *Emri divanı* (G. 491/3, s. 59). www.kulturturizm.gov.tr

⁹ Ayan, H. (1990). *Nesimi divanı* (G. 384/13, s. 313). Akçağ Yayınları.

¹⁰ Arslan, M. ve Aksoyak, İ. H. (Tarihsiz). *Haşmet külliyyatı* (Tarih Kasideleri 13/44, s. 95). www.kulturturizm.gov.tr

ve mane'î âlemleri birleştiren yer olması dolayısıyla kalp anlamına kullanıldığını ve yine Musa ile Hızır'ın bulunduğu yer¹¹ anlamına geldiğini kaydetmektedir. "Ona rûhumdan üflediğim zaman..."¹² âyetiyle kastedilen rûh, ilahî âlem ile halk (yaratılış) âlemini birleştirmesi dolayısıyla mecmâu'l-bahreyn olarak nitelendirilmektedir.¹³

Biz, bu çalışmamızda Mecmau'l-bahreyn ifadesinin tarihi arka planına yönelmek ve ilk defa hangi anlamda kullanıldığını araştırmak niyetindeyiz. İlk defa Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa ve Hızır arasında gerçekleştiği bildirilen hadise dolayısıyla ele alınmaktadır. Bu sebeple konunun daha iyi anlaşılması için Hz. Musa ve Hızır arasında cereyan eden hadiseye geçmeden önce Hz. Musa'nın hayatındaki önemli olaylardan bazısına işaret etmek istiyoruz.

2. MUSA PEYGAMBER

Hangi din ve kültüre mensup olursa olsun, Hazret-i Musa'nın hayatıyla ilgilenen araştırmacılar, dinî kaynaklar yanında tarihî kaynaklara da bakma ihtiyacı duymaktadırlar. Hayatının bir kısmı Mısır'da, bir kısmı Medyen'de ve bir kısmı da Sina Çölü'nde geçen Hz. Musa'dan bahsedecek kaynakların bu bölgelere ve bu dönemlere ışık tutan kaynaklar olacağı muhakkaktır. Hz. Musa'nın yaşadığı kabul edilen dönem, Mısır merkezli Firavunlar ve Anadolu merkezli Hititler dönemidir. Yaşadığı yıllar kesin olarak bilinemese de tarihî olaylardan hareketle yaklaşık olarak tahminlerde bulunulmaktadır.

Hz. Musa ile ilgili olarak kaynakların üzerinde durduğu önemli noktalar; Hz. Musa'nın dünyaya geldiği siyasî ve sosyal şartlar, bir sandık içerisinde Nil nehrine bırakılması, Firavun'un sarayında büyümesi, iki kişi arasındaki kavgayı önlemek isterken bir Kıptî'nin ölümüne sebep olması, Mısır'dan Medyen'e kaçması, geri dönüşünde Tur Dağı'nda vahiy alması, beyaz el ve asa mucizesi, kardeşi Harun'la birlikte Firavun'u dine davet etmesi, sihirbazlarla mücadelesi, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarması, denizin yarılarak Musa ve İsrailoğullarının kurtulması, Firavun ve ordusunun helak olması, İsrailoğullarının itaatsizliği yüzünden Sina Çölü'nde yaşamaya mecbur kalmaları ve Hz. Musa'nın Filistin topraklarına ulaşmadan vefat etmesidir.

Bu hususta İslam kaynaklarının verdiği bilgiler, Yahudi kaynaklarıyla genel anlamda örtüşse de farklılıklar da göze çarpmaktadır. İslam kaynaklarında Musa'yı Nil nehrinde bir sandık içinde bulup evlatlık edinen kişinin Hz. Âsiye olduğu, Yahudi

¹¹ Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (s. 239). Kabalıcı Yayıncılık.

¹² Hicr Suresi,15/29.

¹³ Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (s. 270). 3. baskı, Kapı Yayınları.

kaynaklarında ise Firavun'un kızı¹⁴ olduğu belirtilir. Farklı noktalardan birisi de Medyen'de geçirdiği süredir. Tevrat'a istinat eden Yahudi kaynakları Hz. Musa'nın 120 yıllık hayatını üç devreye ayırmaktadırlar. Bunun 40 yılı Mısır'da¹⁵, 40 yılı Medyen'de¹⁶ ve kalan 40 yılı Sina Çölü'nde geçmiştir.¹⁷ Oysa Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Musa, Şuayb Peygamberle sekiz yıl artı iki yıllık bir sözleşme yapmış¹⁸ ve bu sürenin tamamlanmasının ardından ailesiyle birlikte Medyen'den ayrılıp Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Tevrat'ın bildirdiğine göre İsrailoğulları Mısır'da 430 yıl kalmışlardır.¹⁹ Bunlara ilave olarak İslam kaynaklarının özellikle üzerinde durduğu hususlardan birisi de Hz. Musa ile Hızır'ın görüşmesi hadisesidir. Bu olaya ilişkin Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.²⁰

Hz. Musa, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olduğuna göre, Musa'nın izini sürenler, sadece Müslümanlar değildir. Hz. Musa'nın hayatı ve İsrail oğullarının serüveni Yahudilerin ve Hıristiyanların da dikkatini çekmektedir. Bu konuda Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının, tarihçilerin daha ciddi çalışmalar yaptığını söylemek de abartı olmaz sanırım. Çünkü Batılılar, Hz. Musa ile ilgili kutsal kitaplarda verilen haberleri, tarihî belgelerle ve arkeolojik bulgularla doğrulama peşindedirler. Dolayısıyla Hz. Musa konusunu araştıranların tarihî kayıtlara bakmaları da doğaldır.

Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Musa'nın doğumunun MÖ 1300'lü yıllarda gerçekleşmiş olması gerekir. O sıralarda Mısır Firavunu XIX. Sülaleden I. Seti'dir (MÖ 1290-1279). Yahudi kaynakları Hz. Musa'nın Mısır'daki hayatını 40 yıl olarak bildirdiklerine göre Mısır'dan kaçıp Medyen'e, Şuayb Peygamberin yanına sığındığında firavun tahtında II. Ramses (MÖ 1279-1213) oturmaktadır. II. Ramses'in ölümü üzerine Mısır'a dönerek dine davet ettiği firavunun da Merneptah (MÖ 1213-1203) olması muhtemel

¹⁴ "Ve Firavunun kızı yıkanmak için ırmağa indi ve onun kızları ırmağın kenarında yürüyorlardı ve sazlık arasında sepeti görüp onu getirmek için cariyesini gönderdi." (Tevrat, Çıkış, 2/5). "ve dışarı atıldığı zaman, Firavunun kızı onu kaldırıp kendisine oğul olsun diye besledi." (Tevrat, Resullerin İşleri, 7/21).

¹⁵ "Fakat kırk yaşı dolmak vakitlerinde yüreğine kardeşleri, İsrail oğullarını, yoklamak arzusu geldi." (Tevrat, Resullerin İşleri, 7/23).

¹⁶ "Bu söz üzerine Musa kaçtı ve Midyan memleketinde konuk olup orada iki oğul babası oldu. Ve kırk yıl dolunca Sina dağı çölünde çalı ateşi alevinde kendisine bir melek göründü." (Tevrat, Resullerin İşleri, 7/29, 30).

¹⁷ "Ve İsrail oğulları ahalisi olan bir diyara gelinceye kadar, kırk sene man yediler, Kenân diyarı hududuna gelinceye kadar man yediler." (Tevrat, Çıkış, 16/35). "Rabbin gözünde kötülük etmiş olan bütün o nesil bitinceye kadar kırk yıl onları çölde dolaştırdı." (Tevrat, Sayılar, 32/13). "Ve çocuklarınız kırk yıl çölde çoban olacaklar ve leşleriniz çölde telef oluncaya kadar sizin sadakatsizliğinizi taşıyacaklar." (Tevrat, Sayılar, 14/33).

¹⁸ "Şu'ayb, "Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın" dedi." (Kasas Suresi, 28/27).

¹⁹ "Ve İsrail oğullarının Mısırda oturdukları müddet dört yüz otuz yıl idi." (Tevrat, Çıkış, 12/40).

²⁰ Harman, Ö. F. (2006). Musa. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 207-213). Türkiye Diyanet Vakfı.

gibi görünüyor. Merneptah'tan önce büyük kardeşi kısa bir süre iktidarda kalmışsa da olayların seyrini değiştirecek bir uygulama fırsatı bulamamıştır.²¹ Hz. Musa'nın dine davet ettiği firavunun II. Ramses olduğuna ilişkin görüşler ileri sürülmektedir. II. Ramses'e ait olan mumya Mısır Medeniyeti Ulusal Müzesi'nde sergilenmektedir.²² Kur'ân-ı Kerim'in "*Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız*"²³ ifadesinden firavunun cesedinin mumyalanmadan sonraki nesillere ibret olmak üzere korunacağı anlaşılmaktadır.²⁴ Aynı âyetin tefsirini Zemahşerî (1075- 1144) şöyle yapmaktadır: "*Cansız bir beden olarak veya hiçbir şeyin eksilmediği ve hiç değişmemiş tam ve düzgün bir bedenle ya da üzerinde elbise olmayan çıplak bir bedenle, seni denizin kıyısına atarız. Senden asırlar sonra geleceklere bir ibret olmak üzere bu cansız bedeni koruyacağız.*"²⁵ Mısır'da mumyalanmadığı halde kumlar arasından çıkarılıp Biritish Museum'da sergilenen başka bir cesedin bu firavuna ait olduğunu iddia edenler²⁶ varsa da bu cesedin firavuna aidiyeti tartışmalıdır. Çünkü, eski Mısır'da ölenlerin yanına kullandığı eşyaları koymak âdet olduğu halde Mısır'ın Cebeleyn kasabasında, Kızıldeniz'den 300 km uzaklıkta bulunan bu cesedin yanında önemli bir kişi olduğunu kanıtlayacak herhangi bir eşya bulunamamıştır. Bu mezarda sıradan insanların kullanabileceği basit birkaç kap kaçak bulunmuştur. Biritish Museum yetkililerine dayanarak basına yansıyan haberlerde bu cesedin bahsedilen firavuna ait olmadığı belirtilmektedir. Dünyanın başka yerlerinde de sıcak kumlar arasına defnedilen bazı cesetlerin bozulmadan kaldığı bilinmektedir. Bizim kanaatimize göre sözü edilen firavunun cesedi, ya şimdiye kadar bulunup müzede sergilenen mumyalı cesetlerden biridir veya ileride mutlaka bulunacaktır. Çünkü yukarıda verilen âyette mumyalanmaktan ya da mumyalanmamaktan söz edilmiyor. Ancak deniz sularında helak olması, müfessirleri böyle bir yoruma götürmektedir.

Mısır'da bulunup Londra Biritish Museum'da muhafaza edilen bir papirüste "*ortaya çıkan bir büyücü*" yüzünden Mısır'da ortaya çıkan "*tufan, kıtlık, çekirge, kurbağa ve kan*" gibi felaketlerden söz edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim de Hz. Musa'nın bir mucizesi olarak bu hadiselerin Mısır'da zuhur ettiğini bildirmektedir.²⁷ Hadiseler Tevrat'ın Çıkış bölümünde "*kan, kurbağa, tatarcık, at sineği, hayvan ölümleri, insan ve hayvanlarda*

²¹ Harman, Ö. F. (1996). Firavun. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 121-122). Türkiye Diyanet Vakfı.

²² Anadolu Ajansı'nın 4 Nisan 2021 tarihinde verdiği bir habere göre II. Ramses'in de aralarında bulunduğu 18 kral ile 4 kraliçeye ait mumyalar Kahire'deki müzeden alınıp Fustat Kentinde inşa edilen Mısır Medeniyeti Ulusal Müzesi'ne (The National Museum of Egyptian Civilization) taşınmıştır. <http://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi: 04.06.2021)

²³ Yunus suresi, 10/92.

²⁴ Karaman, H., Çağrıncı, M., Dönmez, İ.K. ve Gümüüş, S. (2012). *Kur'ân yolu Türkçe meâl ve tefsir* (C. III, s. 135). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

²⁵ Zemahşerî. (2017). *Keşşâf Tefsiri* (C. 3, s. 334). (Ed. M. Sülün). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.

²⁶ Ediz, C. (1984). 3000 yıllık mucize. *Gerçeğe Doğru*. www.gizlilikler.tr.gg. (Erişim Tarihi: 01.07.2021)

²⁷ A'râf Suresi, 7/133.

çiban, dolu, çekirge, üç günlük karanlık, ilk doğanların ölümü"²⁸ biçiminde sıralanmaktadır. Bu musibetlerden her birini yaşadıkça İsrailoğullarını serbest bırakacağını söyleyen firavun, inatla onları tutmaya devam etmiş, nihayet ölümleri ve evlerden yükselen feryatları görünce onları serbest bırakmaya mecbur kalmıştır.

Hadiseyi şöylece özetlemek mümkündür: Hz. Musa önderliğinde hazırlıklarını tamamlayan İsrailoğulları, bir gece buldukları yerden ayrılarak yola çıkarlar. İsrailoğullarına dinî bir kutlama için verdiği izin sözünden dönen firavun ve adamları, onların peşine düşerler. Onlara deniz kenarında yaklaşırlar. İsrailoğulları telaşlanmaya başlar. Hz. Musa asasını denize uzatır. Bir mucize olmak üzere sular iki yana çekilir ve İsrailoğullarının geçebileceği kadar bir koridor oluşur. Hz. Musa ve yanındakiler karşı tarafa sağ salim geçerler. Firavun ve ordusu da denize yöneldiklerinde Hz. Musa asasını tekrar denize uzatır ve iki yana açılan sular tekrar kapanır. İsrailoğullarının sağ salim karşıya geçmelerine rağmen Firavun ve ordusu tamamen boğulur.

Hz. Musa ve kavminin geçtiği, firavun ve ordusunun boğulduğu denizin neresi olduğuna ilişkin de farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre İsrailoğulları Yukarı Mısır'da bugün Luksor olarak bilinen yerde yaşıyorlardı. Oradan hareketle Süveyş Körfezi'nin batı tarafından Kızıldeniz'e doğru yürüdüler. Denizi geçtikleri yer ya Süveyş Körfezi idi ya da Kızıldeniz idi. Oradan bugünkü Sina Yarımadası'na çıktılar. Hz. Musa vahiy almak için Tur Dağı'na gidip gelinceye kadar buzağıya tapmaları sebebiyle ceza olarak 40 yıl Tih Çölü'nde yaşamaya mecbur kaldılar. Tih Çölü, Yarımada'nın kuzey taraflarında yer almaktadır. Başka bir görüş de Nil Deltası bölgesinden hareket eden İsrailoğullarının, bugün kanalla birbirine bağlanan göller arasından geçerek Yarımada'nın kuzeyinden Filistin'e doğru yöneldikleri, Filistin'e yakın Har Kharkum dağı civarındaki çöllerde dolaştıkları biçimindedir. Üçüncü bir görüşe göre Hz. Musa ve kavmi Nil Deltası'na yakın Goşen denilen bölgeden hareketle bugün kanalın bulunduğu bölgedeki Acı Göl ve Timsah Gölü arasından geçerek Akabe Körfezi'ne doğru ilerlediler ve Nuveybe olarak bilinen bölgeden denizin yarılması sonucu karşı tarafa geçtiler.

Bugün Sina Dağı adıyla bilinen ve insanlar tarafından ziyaret edilen 10'dan fazla yer adı zikredilmektedir. Bunların içerisinde önemlileri Sina Yarımadası, Akabe Körfezi'nin güneyinde ve Suudi Arabistan topraklarında biri Cebel-i Lavz ve diğeri Cebel-i Tur olarak bilinen iki ayrı yer, İsrail ve Ürdün topraklarında ayrı yerler gösterilmektedir. Bizim kanaatimize göre de Hz. Musa ve kavminin mucize olarak geçtikleri yerin Akabe Körfezi olması mümkündür. Çünkü Hz. Musa'nın, Mısır'dan kaçıp Şuayb Peygamberin yanına sığındığı yer Medyen şehri idi. Medyen şehrinin kalıntıları Akabe Körfezi'nin doğusunda ve bugünkü Suudi Arabistan sınırları içerisinde. Musa Pey-

²⁸ (Tevrat, Çıkış, 7/17, 8/2, 8/16, 8/21, 9/3, 9/9, 9/19, 10/4, 10/22, 11/5).

gamber'in yaşadığı devirde Sina Yarımadası Mısırlıların kontrolünde olduğu için bu bölgeyi hızlıca geçmiş olmaları mümkündür. Medyen ise Mısırlıların sınırları dışındadır. Hz. Musa'nın daha önceden yaşadığı bu topraklara gitmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Tevrat'ta "Ve Musa İsraili Kızıldeniz'den ileri götürdü ve Sur çölüne çıktılar ve çölde üç günlük yol gittiler ve su bulmadılar."²⁹ biçiminde deniz geçildikten sonra ulaşılan bir çölden söz edilmektedir. Sonraki ayetinde "Ve Maraya geldiler, Mara sularını içemediler, çünkü acı idiler; bunun için adı Mara çağırıldı."³⁰ ifadesi yer almaktadır. Akabe Körfezi'nin doğusunda bugünkü Suudi Arabistan topraklarında Mara diye bir yer bulunmaktadır. Çölde geçirilen 40 yılın ardından Hz. Musa, Vaat edilen topraklara ulaşmadan 120 yaşında vefat etmiştir.

2.1. Hz. Mûsa ve Kul Hadisesi

Hazret-i Mûsâ ve Kul arasında cereyan eden hadise, Kur'ân-ı Kerim'de Kehf suresinin 60 ila 82. âyetlerinde geçmektedir. Burada anlatılanlar arasındaki boşlukları doldurmak üzere müfessirlerin Buharî ve Müslim'de geçen hadislerle müracaat ettiklerini görüyoruz.³¹ İbn Kesîr Tefsiri ve Diyanet'in Kur'ân Yolu Tefsiri'nde de bu hadislerle isnat edilerek olay şöyle anlatılmaktadır: Hz. Mûsa, bir gün İsrailoğullarına hutbe okur. Kendisine insanların en bilgelisinin kim olduğu sorulur. Bir peygamber olarak, "Allah bilir" demesi gerekirken Hz. Mûsâ da kendisinin olduğunu söyler.³²

Elmalılı Tefsirinde bu olay, biraz farklı bir şekilde ele alınmaktadır: Hz. Musa Rabbine sorar, "Ya Rabb! Kullarının sana en sevgilisi hangisidir?" "Beni zikreden ve unutmayan" cevabını alır. Tekrar, "En hakîm kulun hangisidir?" sorusuna, "Hak ile hükmeden ve arzularına uymayan kimse" cevabını alır. "En bilgili kulun kimdir?" sorusuna, "Belki bir kelimeye rast gelirim de bir doğru yolu gösterir veya bir felaketten kurtarır diye insanların ilmini araştırmakla kendi ilmine ekleyen kimsedir" cevabını alır. Hz. Musa'nın "Ya Rabbi! Onu nerede arayayım?" demesi üzerine³³ Hz. Mûsâ'ya, "Mecmau'l-bahreyn'de (İki denizin birleştiği yer) kullarımdan bir kul var, o senden daha bilgilidir" diye vahyedilir. Hz. Mûsâ, yanına genç yardımcısını (Yûşâ b. Nûn)³⁴ da alarak yola koyulur.³⁵ Yolda yemek üzere

²⁹ (Tevrat, Çıkış, 15/22).

³⁰ (Tevrat, Çıkış, 15/23).

³¹ Buharî, Tefsîr, 18/2, 4; Müslim, Fezâil, 170-172.

³² İbn Kesîr. (1990). *Hadislerle kur'ân-ı kerîm tefsîr* (C. 10, s. 5022-5025). (Çev: B. Karlığa ve B. Çetiner). Çağrı Yayınları; Karaman, a.g.e., C. III, s. 569-570; Yıldırım. (1987). *İlmin ışığında asrın kur'an tefsiri* (C. 7, s. 3666). Anadolu Yayınları.

³³ Yazır, E. M. H. (2011). *Hak dini kur'an dili* (C. 5, s. 410). Zehraveyn.

³⁴ Bkz. Hz. Mûsa'nın arkadaşı olan şahısla ilgili şu bilgileri vermektedir: Yusuf (as)'ın Efrâim ve Mîşâ adlı iki oğlu vardı. Efrâim'in Nûn, Onun da Yûşâ adlı birer oğulları oldu. İşte bu Yûşâ, Hz. Mûsâ'nın arkadaşı ve veliahdı idi. Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., s. 5036. Hazret-i Yusuf'un torunlarından Yûşâ b. Nûn olup Hz. Mûsâ'nın kız kardeşinin oğlu olduğu rivayet edilir. Hz. Mûsâ'dan sonra kendisine peygamberlik verilmiştir. Bkz. Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ.K. ve Gümüş, S. (2012), a.g.e., C. III, s. 568.

³⁵ İbn Kesîr, a.g.e., s. 5021.

yanlarına kurutulmuş balık alırlar. Dinlenmek üzere bir kayaya yaslandıklarında balık canlanıp suya atlar ve denizde kaybolur. Yûşâ bunu gördüğü halde, Hz. Mûsâ'ya söylemeyi unuttur. Bir süre yol gittikten sonra Hz. Mûsâ, "Yiyeceğimizi getir, yiyelim!" der. Yûşâ, dinlenmek istedikleri zaman balığın canlanıp suya karıştığını, bunu söylemeyi kendisine Şeytan'ın unutturduğunu söyler. Hz. Mûsâ, aradıkları şahısla görüşecekleri yerin orası olduğunu söyler ve geri dönerler. Dinlenmek için yaslandıkları kayanın yanında o şahsı bulurlar. Hadis-i şeriflere istinaden bu hadiseyi anlatan kaynaklar, âyette "kendisine ilim ve hikmet verilen bir kul" diye bahsedilen bu şahsın Hızır (as) olduğunu bildirmektedirler. Hz. Mûsâ, Hızır'a "Allâh'ın sana öğrettiği ilim ve hikmetten bana da öğretmen için sana tâbî olabilir miyim?"³⁶ diye sorar ve kendisinden ilim öğrenmek için geldiğini söyler. Hızır, "Doğrusu sen, benimle beraberliğe sabredemezsin. (İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?"³⁷ cevabını verir. Hz. Musa'nın, "İnşaallah, beni sabredenlerden bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem!"³⁸ cevabı üzerine Hızır, "Eğer bana tâbî olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana suâl sorma!"³⁹ şartını ileri sürer. Kendisine soru sormamak şartıyla yola çıkarlar. Hızır, kendilerini ücretsiz bindiren bir gemiye delik açar. Hz. Musa, "Gemiye, içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın!"⁴⁰ sözleriyle itirazını belirtir. Bunun üzerine Hızır, "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi?"⁴¹ diyerek anlaşmayı hatırlatır. Hz. Musa'nın, "Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma"⁴² cevabı üzerine "Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!"⁴³ diyerek ikinci itirazını ve tepkisini gösterir. Bunun üzerine Hızır, "Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?"⁴⁴ karşılığını verir. Hz. Musa, kendisine açıklama yapılmadıkça hiçbir şey sormayacağına dair söz vermesine rağmen her defasında Hızır'ın yaptıklarına itiraz etmektedir. Hızır'ın her defasında anlaşmayı hatırlatması üzerine de "Mûsâ, eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim), dedi."⁴⁵ "Yine yola koyulurlar. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek isterler. Halk onları konuk etmek istemez. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar görürler. Adam hemen o duvarı doğrultur. Mûsâ, İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın, dedi."⁴⁶ Hz. Musa'nın itirazı üç olmuştur.

³⁶ Kehf Suresi, 18/66.

³⁷ Kehf Suresi, 18/67-68.

³⁸ Kehf Suresi, 18/69.

³⁹ Kehf Suresi, 18/70.

⁴⁰ Kehf Suresi, 18/71.

⁴¹ Kehf Suresi, 18/72.

⁴² Kehf Suresi, 18/73.

⁴³ Kehf Suresi, 18/74.

⁴⁴ Kehf Suresi, 18/75.

⁴⁵ Kehf Suresi, 18/76.

⁴⁶ Kehf Suresi, 18/77.

Aralarındaki anlaşmaya göre Hızır'la arkadaşlıkları burada sona ermektedir. Bunun üzerine Hızır, "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir, Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım"⁴⁷ diyerek yaptığı işlerin sebebini açıklamaya başlar:

O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.⁴⁸ Çocuğa gelince, anası babası mümin insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.⁴⁹ Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik.⁵⁰ Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir defne vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.⁵¹

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Musa ve Allah'ın kullarından bir kul arasında cereyan eden hadise bu şekilde anlatılıyor. Müfessirlerin izahına çalıştıkları sorular da bundan sonra ortaya çıkmaktadır. Musa, Allah'ın seçerek İsrailoğullarına gönderdiği bir peygamber olmasına rağmen ona bilmediği şeyleri öğreten bu "Kul" kim olabilir? Kur'ân-ı Kerim, "biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik"⁵² biçiminde bahsetmektedir. Öyleyse Musa'ya bilmediklerini öğretecek kişi Musa'dan daha mı üstün birisidir? Oysa Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa için "Ey Mûsâ! Vahiylerim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım"⁵³ buyurmaktadır. Öyleyse Hızır diye nitelendirilen Kul'un sahip olduğu bilgi nasıl bir bilgidir? Hızır'la yolculuğa çıkan Musa, peygamber olan Musa'dan başka birisi midir? biçiminde sorular gündeme getirilip cevaplandırılmaya çalışılmaktadır. Kehf suresi tefsirlerinde bu hususlarda açıklamalar yer almaktadır. Ancak bizim konumuz bu sorulara cevap aramak değildir.

3. KAYNAKLARDA MECMAU'L-BAHREYN

Kur'ân-ı Kerîm bu olayın geçtiği mekânı açık olarak bildirmiyor. Buna rağmen olaydan bahseden kaynaklar bazı yerlere işaret ediyorlar. Kur'ân Yolu Tefsiri'ne göre iki denizin birleştiği yerin, yani Mecmau'l-bahreyn'in Akdeniz'le Kızıldeniz'in birleştiği yani bugün Süveyş Kanalı'nın bulunduğu yer, Hazar Denizi ile Karadeniz, Nil nehrinin iki kolu olan Mavi Nil ile Beyaz Nil'in Sudan toprakları üzerinde birleştiği yer, Ürdün Nehri ile Kızıldeniz'in birleştiği yer olabileceğine dair ihtimaller üzerinde du-

⁴⁷ Kehf Suresi, 18/78.

⁴⁸ Kehf Suresi, 18/79.

⁴⁹ Kehf Suresi, 18/80.

⁵⁰ Kehf Suresi, 18/81.

⁵¹ Kehf Suresi, 18/82.

⁵² Kehf Suresi, 18/65.

⁵³ A'râf Suresi, 7/144.

rulmaktadır.⁵⁴ Basra Körfezi'yle Umman Denizi arasındaki Hürmüz Boğazı, Basra Körfezi'nde bulunan Bahreyn adası, Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan Cebeli Târik Boğazı gibi daha uzak mekânların olabileceğini ileri sürenler de vardır.⁵⁵ "Bahr" kelimesinin "*bol su ihtiva eden yer*" anlamına gelmesi, Dicle-Fırat gibi, Beyaz Nil-Mavi Nil gibi suyu birbirine kavuşan nehirleri, nehirlerle denizlerin ve göllerin kavuşma noktalarını da akla getirmekteyse de müfessirlerin sahip olduğu tarih ve coğrafya birikimleri de farklı izahlara sebep olabilmektedir. Aslında "nehr" kelimesi lügatte, "*taşan suyun mecrası, süratle aktığı veya geçip gittiği yer*"⁵⁶ anlamına gelmekte ve Kur'ân-ı Kerim'de de hareket halindeki su için "nehr" veya çoğulu "enhâr", durgun ya da durgun kabul edilen göl ve deniz gibi sular için "bahr" ifadesi kullanılmaktadır. Mısır dendiğinde Nil nehri de hatırlanır. Bu sebeple söz konusu mekânın Nil üzerinde olma ihtimalini akla getirerek dikkatleri Mavi Nil ile Beyaz Nil'in birleştiği yer üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Hz. Musa ve kavmi, denizi geçtikten sonra Sina Yarımadası'nda kırk yıl yaşamışlardır. Bu hadisenin Akabe ve Süveyş körfezleri civarında meydana gelmiş olması mümkündür. Bazı müfessirler ise iki denizin birbirine bağlandığı boğazlar üzerinde durmaktadırlar. Bütün bu farklılıklara rağmen Hz. Musa'nın uzun zaman kavmiyle Sina Çölü'nde yaşaması, Mecmau'l-bahreyn ifadesinin bu bölge için kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Mecmau'l-bahreyn'i uzak mekânlarda arayanlar, yorumlarını âyet-i kerimede geçen "*Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim*"⁵⁷ ifadesindeki "hukuben" kelimesine dayandırmaktadırlar. Bu kelime "*bir yıl, yetmiş yıl veya bir asır*"⁵⁸ biçiminde kullanılabilir. Yıllarca sürececek bir yolculuk, müfessirlere uzak mekânları da düşündürmüş olmalıdır. İslam Ansiklopedisi, Mecmau'l-bahreyn'in Hz. Musa'nın yaşadığı Sina Çölü'ne ve vahiy aldığı Tur Dağı'na yakınlığı sebebiyle iki denizin birbirinden ayrıldığı Akabe ve Süveyş Körfezlerinin birleşme veya ayrılma noktasında bulunması ihtimalinin kuvvetli olduğuna işaret etmektedir.⁵⁹

Âyetleri tasavvufî yorumlarla ele alanların üzerinde durduğu nokta ise Hz. Musa'nın zâhir ilmini, Hızır'ın ise bâtın ilmini temsil etmesidir. Dolayısıyla bu iki ilmin bir araya gelmesini iki denizin birleşmesi biçiminde yorumlamaktadırlar. Bu olayı, ruhla cismin birleşmesi biçiminde izaha çalışanlar da vardır.⁶⁰

4. NİL NEHRİ VE MISIR MEDENİYETİNİN GELİŞİMİ

⁵⁴ Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ.K., Gümüş, S. (2012). a.g.e., s. 570-571.

⁵⁵ Kırca, C. (2003). Mecmau'l-bahreyn. İçinde Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 28, ss. 256). Türkiye Diyanet Vakfı.

⁵⁶ el-İsfahanî, a.g.e., s. 1487.

⁵⁷ Kehf Suresi, 18/60.

⁵⁸ İbn Kesîr, a.g.e., C. 10, s. 5021.

⁵⁹ Kırca, a.g.e., s. 256.

⁶⁰ Kırca, a.g.e., C. 28, s. 256.

Tarihî kaynaklar, Mısır'ın MÖ 4500 yıllık bir geçmişinden söz etmekte ve dönemlere ayırarak incelemektedirler. Bu süre zarfında istikrarlı ve istikrarsız dönemlerden geçilmiştir. Mısır medeniyetini oluşturanlar; firavun başkanlığındaki yönetici sınıf, içlerinde yazıcıların da yer aldığı güçlü bürokrasi, esnaf ve sanatkârlar, dinî kurumlar, ziraî faaliyetleri yürüten köylüler, ülkeyi dış tehlikelere karşı koruyan askerlerdir.⁶¹

Nil, Mısır'ın alinyazısıdır. Hz. Yusuf'un yedi kıtlık yılı için hazırladığı erzak, Nil havzasından elde edilmiştir. Hz. Musa'yı sandık içerisinde firavun sarayına taşıyan Nil'dir. Nil, Mısır'ın kaderidir. Bu anlamda Mısır demek, Nil demektir.

Habeşistan'dan doğan Mavi Nil ile Uganda ve Sudan topraklarından doğan Beyaz Nil, Sudan toprakları üzerinde birleşip güçlendikten sonra güneyden kuzeye 1000 km boyunca kurak Mısır topraklarını sulayarak Akdeniz'e dökülür. Kaynağında aldığı muson yağmurlarıyla her yılın belirli mevsimlerinde Nil vahasında taşkınlar meydana gelir. Bu taşkınlar hem verimli alüvyonları taşır hem de arazinin yapısında değişikliklere sebep olur. Nil'i kontrol etmek, aslında Mısır'ı kontrol etmek demektir. Eski çağlarda bir medeniyetin oluşması için gerekli üç şeyden söz edilmektedir. Bunlar verimli topraklar, su ve insan gücü. Bunların üçü de Nil vahasında mevcuttur. Her yıl taşkınlarla su altında kalan arazinin yeniden tespiti astronomi, matematik, geometri, haritacılık ve kadastro biliminin; piramit ve tapınakların inşası taş işçiliğinin, mühendisliğin; hastalıklarla uğraşma ve mumyalama tıbbın; ihtiyaç duyulan eşyanın nakli gemiciliğin, tapınak ve piramitlerin etrafına heykellerin yapımı sanatın gelişimini sağlamıştır. Mısır'ın ve Mısır medeniyetinin can damarı Nil nehridir. Çöller ortasında oluşan bu vahanın etrafındaki arazilerin ekilip biçilmesi, sulanması hep Nil sayesinde mümkün olmaktadır. Yeni ekim alanları elde etmek için Mısırlılar, çok eski çağlardan itibaren su kanalları yapmaya başlamışlar. Bu sayede hem tarım ve ekonomiyi canlı tutmuşlar hem de Nil nehrini kontrol altına alma çabası içerisinde olmuşlardır.

Mısır'da suya erişimin mümkün olduğu vahalarda nüfus yoğunluğu artmaktadır. Bu sebeple nüfusu yoğun olan yerlerden birisi de Nil'in Akdeniz'e dökülürken oluşturduğu Delta bölgesidir. Yine Kahire'nin güneybatısına 100 km mesafede bulunan Feyyum bölgesi de ortasında Birket Karun gölünün yer aldığı çöküntü havzasıdır. Eski Krallık döneminde bu gölün bazı kısımlarının kurutulması tarıma elverişli arazilerin genişletildiği bilinir. Vahanın sulama ihtiyacını karşılamak üzere Nil'in kollarından

⁶¹ Hanedanlar Öncesi ve Tarih Öncesi Dönem MÖ 3000'e kadar, Erken Dönem (2900-2620), Eski Krallık (MÖ 2620-2100), Birinci Ara Dönem (MÖ 2100-2040), Orta Krallık (MÖ 2040-1650), İkinci Ara Dönem ve Hiksoslar Dönemi (MÖ 1650-1551), Yeni Krallık (MÖ 1551-1070), Üçüncü Ara Dönem (MÖ 1070-711), Geç Hanedanlık Dönemi (MÖ 711-332), Büyük İskender Dönemi (Ptolemaios Hanedanı) (MÖ 332-30), Roma ve Doğu Roma Dönemi (MÖ 30-MS 641) isimleriyle dönemlere ayırmaktadırlar. Bkz. İplikçioğlu, B. (1990). *Eski çağ tarihinin ana hatları* (s. 108). Marmara Üniversitesi Yayınları.

biri üzerinde sulama kanalları oluşturulmuştur.⁶² Bu vahaya Hz. Yusuf döneminde Şedit adıyla bir şehir kurulduğunu da kaynaklar bildirmektedir.⁶³

4.1. Süveyş Kanalı

Eski çağlardan beri vahadaki verimli arazileri Nil nehri üzerinde oluşturdukları kanallarla sulayan Mısırlılar ulaşımı rahatlatmak için Akdeniz'i, Süveyş Körfezi'yle Kızıldeniz'e bağlama planları yapmaya başlamışlar. Bu amaçla II. Ramses zamanında Süveyş Körfezi'nin kuzey ucundan Küçük Acıgöl, Büyük Acıgöl ve Timsah Gölü vasıtasıyla Akdeniz'de Port Said Limanı'na ulaşan bir kanal açılmıştır. Zamanla kum fırtınalarıyla kapandıysa da MÖ VI. yüzyılda yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Ptolemaios Hanedanı döneminde Roma İmparatoru Hadrianus'un (MS 17-138) emriyle tekrar faaliyete geçirilmiştir. Yılmaz Öztuna da "Süveyş Kanalı zaten firavunlar tarafından açılmış, ancak IX. asrın başlarında kumla tıkanmış, binlerce yıl kullanılmış bir su yolu idi."⁶⁴ biçiminde bu kanalın varlığına işaret etmektedir. Mısır, Müslümanların yönetimine geçtiğinde Hz. Ömer'in Mısır valisi Amr b. Âs (642-648) tarafından onarılarak VIII. yüzyıla kadar kullanılmıştır.⁶⁵ Osmanlı Devleti, II. Selim döneminde Mısır Beylerbeyine 1568 yılında gönderdiği bir fermanla Akdeniz'den Kızıldeniz'e bir çıkış temin edilmesini istemiştir.⁶⁶

Bugünkü Süveyş Kanalı'nı yapmak üzere 15 Aralık 1858 tarihinde Süveyş Kanal Şirketi kurulmuş, 25 Nisan 1859 tarihinde kazma işlemine başlanmıştır. Öncelikle işçilere su ve malzeme tedariki için Bulak'tan İsmailiyye'ye, oradan kuzeyde Akdeniz'e ve güneyde Körfezin ucuna uzanan 6 m derinlikte bir servis su yolu kazılarak Nil'den Akdeniz'e ve Körfeze uzanan tatlı su kanalı da açılmış bulunuyordu. Süveyş Kanalı, 11 yıllık kazı çalışması sonunda 16 Kasım 1869 tarihinde hizmete açılmıştır.⁶⁷ Sonraki yıllarda zaman zaman genişletme ve derinleştirme çalışmaları yapılarak günümüze kadar gelmiştir.

5. MECMAU'L-BAHREYN NERESİDİR?

Hz. Musa ve Mısır tarihiyle ilgili bilgileri aktardıktan sonra Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen Mecmau'l-bayreyn'in yeri ile ilgili açıklamamıza geçebiliriz. Hz. Musa ile âyette "kullarımızdan bir kul" diye ifade olunan Hızır arasında gerçekleştiği rivayet edi-

⁶² Konyar, a.g.e., s. 137.

⁶³ Es-Seyyid, S. M. (1995). Feyyum. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 54-515). Türkiye Diyanet Vakfı.

⁶⁴ Öztuna, Y. (1994). *Büyük osmanlı tarihi* (C. 7, ss. 396). Ötüken Neşriyat,

⁶⁵ Önkal, A. (1991). Amr b. Âs. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 3, s. 79-81). Türkiye Diyanet Vakfı.

⁶⁶ Bilge, M. L. (2010). Süveyş. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 186-187). Türkiye Diyanet Vakfı.

⁶⁷ Bilge, a.g.e., C. 38, s. 186-187.

len hadise, Kehf suresinde bildirilmektedir. “*Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.*”⁶⁸ Hadise, Hz. Musa'nın başından geçtiğine göre “iki denizin birleştiği yer”in bu dönemde mevcut olması gerekir. Yukarıda işaret edilen tarihî kayıtlara baktığımızda Hz. Musa, büyük ihtimalle II. Ramses (1279-1213) döneminde firavunun sarayında idi. Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayan kanal da onun döneminde yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Musa döneminde “iki denizin birleştiği yer”den söz etmektedir. Ancak bu âyetler Hz. Muhammed'e vahyolunduğu için o dönemde de bu iki denizi birleştiren kanalın mevcut olması gerekir. Zaman zaman bu kanal tamir edildiğine göre Peygamberimiz zamanında da Mecmau'l-bayreyn (iki denizin birleşmesi) söz konusuydu. Bir başka husus da bu olaya işaret eden ilk âyet 18. surenin 60. âyetidir. 1860 tarihi ise bugünkü Süveyş Kanalı'nın kazılmaya başlandığı ilk yıllardır. “Bahr” kelimesini sözlük anlamından hareketle “göl” manasına alanlar varsa da bu kanal Akdeniz'den Süveyş Körfezi'ne uzanırken Manzala Gölü, Timsah Gölü, Büyük Acıgöl, Küçük Acıgöl gibi gölle-ri de birleştirmektedir.

Hz. Musa, İsrailoğullarıyla beraber Mısır'dan ayrıldıktan sonra denizin yarılması mucizesi bir ihtimalle Akabe Körfezi'nde gerçekleşti ve İsrailoğullarını bu körfezin doğu taraflarına yerleştirdi. Yanındaki gençle birlikte Hızır diye bilinen şahısla görüşmeye bugünkü kanal bölgesine gittiler ve kanalın geçtiği güzergahtaki bir yerde buluştular.

6. NETİCE

Türk edebiyatında şairlerimiz tarafından genellikle tasavvufî anlamda kullanılan Mecmau'l-bahreyn ifadesine müfessirler de farklı açılardan yaklaşmaktadırlar. Bazı müfessirler mekân olarak alırken, kelimelerin sözlük anlamlarından hareketle farklı yerlere işaret edilmektedir. İki ayrı denizi birleştiren doğal boğazları, durgun su saydıkları gölleri, ya da iki ırmağın birleştiği yerleri işaret edenler olmuştur. Hz. Musa'nın yaşadığı yere yakın mekânlar üzerinde durup iki körfezin birbirinden ayrıldığı Kızıldeniz'i işaret edenler de bulunmaktadır. “Hukuben” kelimesinden hareketle uzak mekânlara, “bahreyn” kelimesinden hareketle Bahreyn adasına işaret edenler de olmuştur.

Biz çalışmamızda “iki denizin birleştiği yer” ifadesinin Hz. Musa dönemi için de Hz. Peygamberimiz dönemi için de ve bugün biz Müslümanlar için de geçerli olması gerektiği hususu üzerinde duruyoruz. Edebiyatımızdaki ve tefsirlerimizdeki mecazi yorumlamaları göz ardı etmeksizin Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği Mecmau'l-bahreyn'in bir mekân olduğunu ve Akdeniz'le Süveyş Körfezi'ni birleştiren Süveyş Kanalı bölgesine işaret ettiğini düşünüyoruz.

⁶⁸ Kehf Suresi, 18/60.

KAYNAKÇA

- Ayan, H. (1990). *Nesimi divanı* (G. 384/13, s. 313.). Akçağ Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük türkçe sözlük*. Kubbealtı Yayınları.
- Bilge, M. L. (2010). Süveyş. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 38, ss. 186-187). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufi şiir şerhleri* (3. baskı). Kapı Yayınları.
- Dönmez Parlak, B. (2006). *Eğirdirli şeyhi Mehmed efendi divanı* (K. 12/24, s. 133.) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ediz, C. (1984). 3000 yıllık mucize. *Gerçeğe doğru*. www.gizlilimler.tr.gg. (Erişim Tarihi: 01.07.2021)
- el-İsfahanî, R. (2012). *Müfredât* (3. baskı). (Hazırlayan: Yusuf Türker). Pınar Yayınları.
- Es-Seyyid, S. M. (1995). Feyyum. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 514-515). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö. F. (1996). Firavun. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 118-121) Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö. F. (2006). Musa. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 207-213). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İbn Kesîr. (1990). *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm tefsîri*, (Çev: B. Karlığa ve B. Çetiner). Çağrı Yayınları.
- İplikçioğlu, B. (1990). *Eski çağ tarihinin ana hatları*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ.K. ve Gümüş, S. (2012). *Kur'ân yolu Türkçe meâl ve tefsir*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılıç, F., *Aşık Çelebi Divanı*, K. 1/17, s. 13. www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- Kırca, C. (2003). Mecmau'l-bahreyn. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 256). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Konyar, E. (Tarihsiz). *Mısır tarihi*. Tarih Lisans Programı. İstanbul Üniversitesi Tarih Ders Notları. www.auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_AO. (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
- Önkal, A. (1991). Amr b. Âs. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 79-81). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı tarihi* (10 cilt). Ötüken Neşriyat.
- Özyıldırım, A. E. (1995). *Hamdullah Hamdi divanı'nın tenkitli metni*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (G. 93/2, s. 45). www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.06.2021)

Saraç, M.A.Y. Emri Divanı (G. 491/3, s. 59). www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalıcı Yayıncılık.

Yazır, E. M. H. (2011). *Hak dini kur'an dili*. (Sadeleştiren: İ. Karaçam vd.). Zehreveyn.

Yıldırım, C. (1987). *İlmin ışığında asrın kur'an tefsiri (Cilt 7)*. Anadolu Yayınları.

Zemahşeri. (2017). *Keşşâf tefsiri*. (Ed. M. Sülün). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.